

УДК 340.12

Чайковський Святослав Володимирович,
аспірант кафедри
теорії держави і права
Львівського державного
університету внутрішніх справ

РЕФЛЕКСІЯ ПРАВОПОВАЖНИХ ІНТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У РЕТРОСПЕКЦІЇ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто проблему формування у сучасному суспільстві поваги до права через призму правової соціалізації. Вказуються концептуальні підходи до визначення соціальних чинників, що впливають на формування поваги до права.

***Ключові слова:** правова соціалізація, повага до права, нігілізм, соціальні чинники, особистість.*

Постановка проблеми. Особистість як цілісність взаємообумовлюється системною взаємодією всіх структурних утворень, що становлять її природу, через антропологічні і соціального процеси. О.Ф. Скакун вказує, що член суспільства відчуває на собі вплив двох груп факторів. Першу групу складають об'єктивні фактори – позитивні зовнішні умови, що сприяють правовиховній діяльності (наявність демократичного режиму), і негативні зовнішні умови (недосконалість чинних законів). До другої групи відносяться суб'єктивні фактори, пов'язані з позитивним внутрішньо-духовним станом особистості, що стосується права (установка на правомірну поведінку), або з її негативним станом (схильність до стабільного правового нігілізму) [3, с. 254]. Сучасна філософія стверджує, що «індивід тільки тоді стає особистістю, коли його залучено до суспільних відносин» [8, с. 372].

Процес інтеграції індивіда в суспільство, в різні типи соціальних груп, інститутів, організацій за допомогою засвоєння ним елементів культури, соціальних норм, цінностей, на основі яких формуються соціально значимі риси особи, називається соціалізацією. Правова соціалізація є усвідомленням особистістю своєї соціальної ролі шляхом включення у соціально-правові відносини суспільства [4, с. 272].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями правової соціалізації відображенні у працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: С. С. Алексєєва, В. С. Журавського, В. П. Казимирчука, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка, Л. В. Кравченка, Н. М. Оніщенко, Г. С. Орзиха, О. Ф. Скакун, С. С. Сливки, В. Ю. Швачки та ін. В науці питання соціалізації висвітлюються з поглядів: 1) взаємообумовленості з правовою культурою чи правосвідомістю; 2) правового виховання як складової правової соціалізації; 3) впливу на правову активність особистості.

Однак аспект впливу явища правової соціалізації на феномен поваги до права досліджується вперше в межах даної наукової статті.

Постановка завдання. Враховуючи вищенаведене, основною метою даної статті є сформулювати співвідносні домінанти та взаємообумовлені вектори таких явищ як

соціалізація і повага до права, визначити їх обумовленість у сучасних умовах розвитку соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський соціолог Т. Парсонс вперше визначив сучасне розуміння соціалізації як перетворення просто людини на особу у результаті засвоєння нею норм співжиття людей та інтеграції в соціальні інституції суспільства [5, с. 342]. Правова соціалізація – це процес засвоєння індивідом взірців правової поведінки, правових норм та цінностей, необхідних для успішного функціонування людини у даному суспільстві [2, с. 235].

Останні наукові дослідження вказують, що правова соціалізація особи – це процес освоєння індивідом правових цінностей, правової культури, норм поведінки; це механізм формування і розвитку соціально-правової суті особи і як результат – становлення суб'єкта права, що успішно функціонує в правовому полі.

Вироблення та стійке існування правоповаги особи може бути зрозумілим лише за умови його дослідження у взаємозв'язку особи та соціальних умов її життя, суспільних відносин, діяльності даної особи, спрямованої на зміну соціального середовища і самої себе, своїх ідей, поглядів та вчинків. Найвністю природної поваги до права формується в оточенні співтовариства законослухняних людей у ретроспекції на те, що оточуюча група субстанційною основою своїх дій сприймає повагу до норм та принципів права, а не силові методи дотримання права чи диктатуру закону.

Перехід від вузьконормативного розуміння права як права влади до ліберального розуміння права як міри свободи, що встановлює гуманістичний ціннісний зміст права, збагачує наше уявлення про право і правову систему, сприяє створенню поваги до права і правомірної поведінки, ціннісних орієнтацій суспільства, держави і людей [7, с. 63].

Зміст соціологічного підходу до питання цінностей полягає в тому, що особа розцінює право не співвідносячи його зі своїми потребами та інтересами, а концентрується на домінуючих у оточуючому середовищі ціннісних критеріях, уявленнях про справедливе, несправдливе, добре, корисне тощо. Синтез індивідуальних і суспільних, особистих, групових цінностей формує систему її ціннісних орієнтацій, якими особистість керується у житті. Цінність права виступає субстанційною основою поваги до права. Цільовий зміст процесу поваги до права виражається в залученні члена суспільства до правових норм, цінностей правової культури, формування особи під впливом зовнішніх факторів соціуму.

Слід враховувати, що процес сприйняття права як соціальної цінності безпосередньо залежить від національно-історичних умов, а також ідеологічних і духовних переваг суспільства. Кожна суспільна система впливатиме на процес розвитку індивіда в цілому і становлення його особистості, а також «здійюватиме» весь потенціал особистості кожного індивіда – його здібності, знання, уміння, навички, потреби, інтереси, цілі, ідеали, вольовий потенціал тощо. Повага до права передбачає певну спадкоємність, яка має на увазі сталу процедуру засвоєння суб'єктом цінностей, переваг і норм.

Аналогічних поглядів дотримується і М. Козюбра, зазначаючи, що людина є суспільною істотою, тому формування її особистості відбувається не лише під впливом ідеальної нормативної моделі способу життя, а й в залежності від середовища, в якому вона знаходиться, реальних суспільних відносин, живої практики [6, с. 49].

Отже, правова соціалізація розуміється як механізм засвоєння індивідом правових цінностей, норм, принципів і навичок правомірної поведінки, формування поваги до права в процесі включення особи у правове середовище [1, с. 18].

Багато науковців вважають, що індивід повинен бути наділений правовою активністю, тому сам може обирати для себе основні напрямки соціалізації, будучи тим самим одночасно і об'єктом, і суб'єктом правової соціалізації. В процесі правової соціалізації особа вибірково сприймає зовнішні умови впливу. Таким чином, зовнішні (об'єктивні) умови визначають поведінку людини лише в тій мірі, в якій співвідносяться з внутрішніми (суб'єктивними) умовами, що склалися в результаті всього процесу правової соціалізації. Проектуючи визнану тезу на досліджувану в статті проблематику – рівень правоповаги особи впливає на оточуюче середовище цієї особи, виступаючи як позитивний досвід для оточуючих, чи можливо, діючи як соціально-негативний приклад.

Досліджуючи механізм правової соціалізації професор, Н. П. Осипова одним з етапів зазначає формування у особи ставлення до права. Механізм соціалізації – це «формування цілей, інтересів, мотивів, пріоритетів, настанов по відношенню до права, які виникають при включенні особи під час спілкування до системи правових відносин» [4, с. 129]. Тобто, в широкому розумінні механізм правової соціалізації науковець зводить до отримання належного рівня поваги до права. У зв'язку з цим Н. П. Осипова розглядає механізм правової соціалізації як єдність трьох процесів:

- 1) індивідуалізації застосування і використання санкціонованих суспільством правових норм;
- 2) перетворення правової поведінки і дотримання норм права у внутрішню потребу окремої особи;
- 3) фіксації індивідуального досвіду і перетворення його, як частки загального досвіду, в практичну площину змін у правовій системі та її нормах [4, с. 132-133].

Другий аспект механізму соціалізації передбачає вироблення у особи внутрішньої потреби в праві, що є первинною засадою поваги до права.

Класично оточуюче середовище не проводить спеціального, цілеспрямованого впливу на правові інтенції. Він з'являється стихійно. Стихійні чинники у процесі правової соціалізації реалізуються безпосереднього засобами комунікації суб'єктів соціуму у повсякденному житті, а також у результаті виникнення різноманітних ситуацій реального життя, активним учасником яких є особа. На основі власного досвіду суб'єкт права отримує правовий і соціальний досвід, який через екстеоризацію формує знання і ставлення до правових норм чи правової ситуації, формується поведінковий імператив. Напротивагу цьому, правоповага спрямовує суб'єкта права на певні зміни в правовому середовищі, прогнозує і моделює їх через активну поведінку. Неможливо контролювати вплив чи передбачити наслідки стихійної соціалізації, надання йому прерогатив може призвести до тимчасового гальмування або навіть до негативних результатів правової соціалізації особи.

Цілеспрямована правова соціалізація – це спеціально створена система засобів впливу на особу з метою формування її у відповідності з цілями та інтересами даного суспільства. Якщо цілеспрямована і спонтанна соціалізація мають однаковий векторальних напрям – чинники, що впливають на формування поваги до особистості, не роздвоюються і не втрачаються у внутрішній боротьбі, не відбувається дисбалансу впливу соціуму на правоповажні властивості особистості. Але, як стверджує В. Швачка, наявність двох видів правової соціалізації особи майже завжди породжує їх протистояння. Іноді вектори цілеспрямованої та стихійної правової соціалізації особи співпадають, і це сприяє швидкому досягненню її позитивного результату. Частіше за все характер цінностей, установок безпосереднього оточення особи (стихійної соціалізації) не співпадає з цілями цілеспрямованої соціалізації, що призводить навіть до повного їх протистояння. Це, у

свою чергу, уповільнює процес досягнення позитивного результату правової соціалізації або взагалі заважає досягненню поставлених цілей та породжує конфлікт між особою і суспільством [9, с. 27]. Окрім того, конфлікт мікро- і макросоціуму виступає негативною детермінантою для формування поваги до права у особи.

На нашу думку, відсутній взаємозалежний зв'язок між несприятливими соціальними умовами існування особи та повагою до права. Ніякі зовнішні по відношенню до особи умови, ніякі дефекти соціального середовища самі по собі не обумовлюють її антипатію до права чи вироблення зневаги до нього. Розглянуті вище зовнішні об'єктивні обставини лише сприяють виникненню, а не породжують антисоціальних проявів. Ідентичні обставини можуть викликати у різних суб'єктів радикально різні установки та поведінку. Це, в свою чергу, пояснюється тим, що вплив зовнішніх факторів на особу завжди відбувається опосередковано через її свідому діяльність. Саме свідомість особи, її воля та бажання визначають правоповажну функцію особи з урахуванням зовнішніх аспектів впливу. Акумуляція особою світобуття і його системи цінностей, дефектів соціального середовища є ірраціональним та індивідуальним.

Висновки. Правова соціалізація та феномен поваги до права не можуть існувати окремо одна від одної – вони є взаємообумовленими та взаємодоповнюючими явищами. Реалізація явища правової соціалізації призводить до недопущення правового колапсу, оскільки через накопичення аксіологічного змісту право поваги детермінує рівень правового розвитку суспільства. Правова соціалізація, в свою чергу, здійснює систематичне, планове включення особи до існуючого правового середовища шляхом засвоєння нею норм права і цінностей, які підтримуються більшістю членами мікро- чи макросуспільства та які формують у неї відповідні соціально-правові позиції.

У зв'язку з цим, нагальною є потреба у здійсненні організуючого цілеспрямованого впливу на соціум, зокрема, шляхом корекції алгоритму соціального управління щодо правоповажної функції як іманентної, а не модусної, характеристики його стабільності. За умови формування поваги до права нейтралізується дія асоціальних чинників навколишнього середовища.

Правова активність – це визначальна, конативна (дієва) соціально-правова властивість особи, що виражається у взаємодії людини з правовим середовищем, в здатності до активної діяльності у сфері правового регулювання, через що вона (активність) виступає як ступінь інтенсивності, а разом з тим і соціальної цінності, що визначає рівень правоповаги особи.

Повага до права визначається внутрішніми, антропологічними чинниками. Соціальні чинники активно у процесі соціалізації агрегують особистість, що враховуючи внутрішні інтенції, стійкість та тривалість соціальних чинників адаптує їх через внутрішні елементи. Асиміляція та діалектика соціальних і антропологічних компонентів формує реальність трансдисциплінарної моделі поваги до права окремої особистості.

Метою правової соціалізації особи є визнання права основним елементом системи цінностей особи. Повага до права виступає як детермінанта, здатна стимулювати правовий прогрес, формувати суспільно-правове та духовне поле для реалізації правових цінностей, правового потенціалу людини. Десоціалізація і ресоціалізація виступає негативним функціонально-ролевим потенціалом ставлення до права, сприяє асоціальним проявам та ірраціональним трансмісіям соціуму.

Список використаних джерел

1. Власенко В. П. Правова соціалізація як механізм засвоєння і формування правової культури / В. П. Власенко // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 18-19.
2. Головченко В. В. Право в житті людини (статті) / В. В. Головченко – К. : Оріони, 2005. – 336 с.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун – Х. : Консум, 2000. – 703 с.
4. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів / [М. І. Панов, Н. П. Осипова, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. Н. П. Осипової. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003 – 276 с.
5. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.
6. Перестройка и правовое воспитание советских граждан / [Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный, Е. В. Бурлай и др.] ; отв. ред. Н. И. Козюбра. – К. : Наук. думка, 1989. – 304 с.
7. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / [В. С. Журавський, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко] ; за заг. ред. В. С. Журавського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 296 с.
8. Філософія: навчальний посібник. – [6-те вид., виправ. і допов.] / за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2006. – 455 с.
9. Швачка В. Ю. Правова соціалізація особи в сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Швачка Вікторія Юріївна. – К., 2008 – 198 с.

Чайковский С. В. Рефлексия правоуважительных интенций личности в ретроспективе правовой социализации

В статье рассмотрена проблема формирования в современном обществе уважения к праву в аспекте правовой социализации. Указываются концептуальные подходы к определению социальных факторов, которые влияют на формирование уважения к праву.

Ключевые слова: *правовая социализация, уважение к праву, нигилизм, социальные факторы, личность.*

Chaikovskiy S. V. Reflection on intentions of personality commanding respect for the law in the retrospective view of juridical socialization

A problem of commanding respect for the law in modern society through the prism of juridical socialization is considered in this article. The conceptual approaches to determining social factors which influence commanding respect for the law are specified.

Key words: *juridical socialization, respect for the law, nihilism, social factors, personality.*

